

FETS HISTÒRICS NOTABLES ENTORN AL CASTELL DE SERRA

Policarp Garay Martín
Cronista Oficial de Serra

Amb aquestes notes volem posar de relleu que el Castell de Serra no són unes runes oblidades sinó un element patrimonial de gran importància d'història, perquè Serra i el seu castell, en època medieval, van ser importants referents, primer de la València musulmana i després de l'antic Regne de València creat per Jaume I. Les presents notes són una mostra i avanç de recerques en curs, i si bé podríem haver esperat més temps per aconseguir un resultat més elaborat i complet, la decisió ha estat motivada per un parell de raons: per una part, les investigacions no tenen presa però el temps corre ràpid i, a hores d'ara, encara no hi ha un treball seriós i mínimament complet sobre el tema (només notes diverses, que citarem); en segon lloc, es cansen de veure com a internet són publicades una i altra vegada dades errònies i incorrectes sobre el Castell de Serra amb un gran nivell de confusió.

Una de les barbaritats més grans que trobem a internet són les referències que li canvien el nom al Castell de Serra, nom que al llarg dels segles sempre s'ha sigut Serra (o les grafies antigues Axerra i Ax-Xerra). De sobte, però, en ple segle XXI comencen a aparèixer cites que li diuen "*Castillo del Alto del Pino*", la qual cosa només és fruit de la incultura i la burrera d'algun individu i de la manca de rigor i constatació per part de molts altres. El problema és que a internet les dades –també les errades- s'arrosseguen i multipliquen ràpidament, fins el punt de que (en el nostre cas ha passat) una font oficial acabà recollint l'errada "per si de cas" i sense esbrinar-la (imperdonablement) i des d'aleshores continuà propagant-se per la xarxa, fins i tot en àmbits universitaris (Luis Hidalgo, s.a. i Català *et al.*, 2012). Una altra errada "oficial" és la de "Torre del Murteral", aplicada a la Torre de Ria com si aquesta necessitara que li canviaren el nom. Actualment, malgrat que ambdues errades han estat corregides en les fonts oficials, els seus efectes anteriors encara romanen.

Per altra part, també hi ha errades "de bona fe", com les causades per confusions entre els diversos topònims de nom Serra: un a la Vall d'Ebo i un altre a Finestrat (província d'Alacant), el del castellet de Torís (província de València), els d'Eslida i d'En Galceran (província de Castelló) i fins i tot un altra Serra de l'antic Regne de Mallorca, que va ser de Bernat Horta, qui erròniament han assignat alguns a la nostra Serra. En el llibre de festes patronals de Serra del 2012 vaig alertar sobre alguns d'aquests equívocs, entre altres la compra del castell de Serra (prop de Torís) per Felip Boïl, l'any 1342. Mentre que un segle després, concretament l'any 1436, un altre Felip Boïl sí que comprava el Castell de Serra (el nostre) i els dominis d'aquest (Garay, 2010).

Orígens i posició estratègica del Castell de Serra

Per la tipologia constructiva, pel tipus de fàbrica o pel fet de que diverses font escrites el destaquen com a castell important del territori valencià, es pot assegurar que l'origen del castell de Serra està lligat als primers segles de dominació musulmana de la Península. La fitxa de la Conselleria de Cultura sobre aquest declarat Bé d'Interès Cultural li atribueix una cronologia -que compartim- dels segles VIII o IX.

Les fonts escrites demostren que el castell de Serra ja era un centre ben consolidat a principis del segle XI com a element notable de l'extensa xarxa de construccions islàmiques conformades per sostenir el poder territorial i militar en els dominis de *Xarq-al-Àndalus*. Tanmateix, la distribució de la resta de construccions lligades a la presència del castell, com són la torre (*burj*) del Senyor i les torretes vigia (talaies) de l'Ermita, Ria i Satarenya, conformen junt amb el Castell de Torres Torres la fortificació d'un important i estratègic pas natural que servia de comunicació entre València i la vall del Palància, que era també e camí cap a Terol i cap al nord de Castella. Aquesta ruta era la més ràpida per anar a peu o cavalcant cap a Aragó des de València, i així ho reflecteix l'esquema fet per López Elum (2002, vol. I, p. 100) en considerar-la com a una de les vies de comunicació importants (València-Moncada-Serra) que ja en època musulmana permetia la connexió de València amb Sogorb i la resta de poblacions de la vall del Palància. Una altra antiga via medieval, quasi paral·lela a la de Serra, era la de Bétera-Olocau-Altura.

En quan a l'estructura territorial, els *husun* (en singular *hisn* o castell musulmà) eren entitats militars de referència per al control i el domini del territori, més encara de caràcter defensiu que de control econòmic. Si tenim en compte la posició d'altres castells andalusins a la serra (el ja citat de Torres Torres, o el d'Olocau, a l'Oest, i el de Segart, a l'Est) entendrem que del domini militar d'aquest castell depenien Serra Nàquera, Ria i altres despoblats més allunats. Les torres de l'Ermita, de Satarenya i de Ria no solament servien de comunicació visual estratègica lligada als principals nuclis de població, sinó també com a elements defensius i de resistència. El tossal immediat a l'antiga alqueria d'Armell (actuals corrals de Mugró) suposem que degué de ser l'emplaçament triat per a una altra talaia, potser desapareguda o inacabada.

A nivell administratiu i jurídic-religiós hi havia en època musulmana una altra mena d'estructures territorials més extenses, de les que parlarem després. Cal afegir que, actualment, el castell es propietat pública, inscrit a nom de l'Ajuntament, i així quedà aclarit en els setanta per Josep Senís (1978) en la segona edició del seu llibre.

Com era originalment el castell de Serra?

Cal advertir que l'aspecte ruïnós que actualment presenta el Castell de Serra no és degut únicament a la seua antiguitat, als efectes del pas del temps, a l'erosió i al vandalisme, sinó que és sobre tot el resultat d'un enderrocament intencionat que l'autoritat reial va ordenar per evitar que aquella inexpugnable fortificació tornara a ser utilitzada pels musulmans en cas de revolta, com havia ja succeït en altres ocasions, en els segles XIII i XIV. De tal manera, el que hui observem són les runes d'una destrucció provocada que el temps -ara sí- ha modificat en part per efecte de les inclemències atmosfèriques i els arrossegaments de terres i pedres al llarg de més de 600 anys.

Pel mes de juny de 2006, durant els treballs d'intervenció arqueològica realitzats per l'empresa *Esfera Proyectos Culturales S.L.*, dins el projecte de rehabilitació, consolidació i musealització del castell (i les torres amb ell relacionades) que l'Ajuntament de Serra havia promogut, vaig poder visitar les excavacions convidat per Javier Arnal, aleshores alcalde de Serra. La suspensió d'aquell projecte, poc després, ens va privar de conèixer més detalls i millors resultats sobre la investigació encetada.

No obstant això, a partir de l'informe preliminar que sobre la intervenció arqueològica presentaren els arqueòlegs Bruno Rives i Juan March, com també d'allò que recorde sobre les explicacions rebudes durant la visita, intentaré fer un breu resum.

No descartem la possibilitat de que en diferents moments pogueren haver existit dos punt d'accés al Castell. Entenem, però, que l'accés principal i més evident estava situat en el llenç oriental, de manera que, per accedir-hi era precís recórrer un estret camí de gir dretal i sobre un precipici. Per altra part, la tipologia i estructura dels murs deixa palesa l'existència de diverses fases d'intervencions constructives, sent la torre de l'homenatge la zona i l'element arquitectònic més antics. L'aljub actual no va ser el primer que es va construir, doncs hi trobaren les restes d'almenys un altre més occidental i de mides més reduïdes. També es posà de relleu l'existència d'almenys una casa o habitatge dins del murs del castell (Figura 1).

Figura 1.- Junta a la torre de l'homenatge aparegué, amb motiu de les excavacions de 2006, aquesta habitació d'una de les cases existents dins del castell. L'existència d'un banc corregut al llarg de les parets fa pensar que poguera ser un lloc idoni per a reunir-se.

Les intervencions més recents serien d'època cristiana, iniciades potser a finals del segle XIII. Durant el segle XIV s'haurien produït també intervencions en els llenços i en la construcció de certs habitatges interiors (dins la plaça d'armes). Tanmateix, els nivells arqueològics més evidents de les excavacions lliuraren restes ceràmiques i òssies, a més d'una moneda (identificada com un *cornat* castellà de finals del XIII o posterior). El nivells més alts foren atribuïts al segle XIV (de principis del XV seria el seu límit).

En definitiva, la forma i mides del Castell de Serra degueren ser, poc més o manco, les que mentalment podem deduir i reconstruir amb la vista de les runes actuals. Cal tindre en compte que després de la intervenció arqueològica, les rases i cates van ser preservades amb geotèxtil i reomplides, tornant així a l'estat inicial del terreny.

Els dominis de Serra (*amal*) en època musulmana (segles XI a XIII)

Els carrers antics del centre urbà de Serra conserven l'estructura típica d'una població musulmana que en el seu temps devia d'estar emmurallada i amb la torre del Senyor com a element defensiu notable i principal. Malgrat les seues reduïdes dimensions era una població important en època islàmica. Que a més de la torre del Senyor també tinguera Serra una altra torre gran, la que avui anomenem de l'Ermita, no és més que un testimoni més de la grandesa del lloc. No de bades, Serra (*Ax-Xerra*) era un *amal* o capital comarcal corresponent a un bast territori muntanyenc que s'estenia entre els *amals* de Sogorb i Uixó, pel nord, Morvedre per l'Est i Lliria per l'Oest. Dins de la comarca d'*Ax-Xerra* hi havia una notable quantitat de castells i pobles.

Per entendre millor l'estructura del territori ens remetem a l'estudi que Mikel de Epalza (1988) va realitzar basant-se en els escrits d'Ibn-Al-Abbar, qui a principis del segle XIII recopilava la procedència i càrrecs de nombrosos personatges de la cultura islàmica en terres valencianes abans de la conquesta cristiana. Aquesta font documental és clau per poder entendre com funcionava administrativament l'actual territori valencià en els darrers segles del domini musulmà. Hi havia una estructura jerarquitzada en tres nivells. En primer lloc quatre grans ciutats o capitals jurisdiccionals: Múrcia, Dènia, Xàtiva i València; de cadascuna d'elles depenien les capitals comarcals o *amals* que eren els referents administratius d'extenses àrees; per últim, hi havia alguns nuclis inferiors (podríem dir extra-comarcals) anomenats en alguns casos *qaryes* (cal no confondre-les amb el concepte d'alqueries d'època mudèjar o cristiana). Al front de cada *amal* hi havia un oficial públic anomenat *Amil* (perceptor d'impostos), i coincidint amb l'àmbit comarcal de cada *amal* solia haver-hi una cora (*kura* en àrab) o districte judicial governat per un *Cadí* (jutge religiós).

En la Jurisdicció de València se sap que hi ha havia els següents *amals*: pel Sud de la metròpoli Alzira, Cullera i Bunyol; i pel Nord Lliria, Serra, Morvedre, Sogorb, Uixó, Xèrica, Onda i Borriana. Com a nuclis inferiors (tercera categoria administrativa) són citats només una desena de pobles, sobre tot al voltant de la capital.

Pel que fa al territori dependent de l'*amal* de Serra, a manca d'altres fonts i suposant possibles reminiscències perdurades fins a l'època mudèjar, podem entendre que hi formaven part les poblacions i castells de Torres Torres, Alfara i Algímia, Bétera i Bofilla, Segart i Albalat, Gilet, Petrés, Beselga... Doncs en les capitulacions de la rendició del Castell de Serra de 1365 (que després comentarem) els moros de Serra fan al·lusió a que ostentaven certa representació dels moros d'aquests territoris.

Serra, porta per a la possessió de València pel rei Yahia-al-Qadir

L'any 1086, el Castell de Serra (més probablement el poble o *amal* de Serra) va ser el lloc on el capità castellà Alvar Fàñez s'instal·là per esperar l'arribada des de Conca (*Lobetum*) del rei musulmà de Toledo pretendent a la taifa de València, Yahia-al-Qadir. Prèviament, Alvar Fàñez havia negociat amb els moros de la ciutat de València (*Balansiya*) la coronació de Yahia com a nou rei. Per fi, en haver arribat Yahia a Serra, una comissió de moros de la ciutat de València li portava fins a Serra la clau de la ciutat per a que poguera entrar-hi solemnement a prendre'n possessió. El valuós cos documental de les darreres dècades del segle XI gaudeix d'una doble cronística: la de les fonts castellanques (principalment la *Historia Roderici*) i la de les fonts musulmanes (especialment les escrites per Ibn Alqama, musulmà valencià coetani del Cid). Utilitzant especialment aquestes últimes fonts, Malo de Molina (1857) dóna compte d'aquest episodi, en que l'*aljama* dels moros de València es reunia en consell i acceptava les proposicions de Yahia abans d'enviar a Serra la seua comissió.

El dret successor de Yahia-al-Qadir al tro de la taifa de València li venia per part del seu avi, Al-Mamun, rei de Toledo, una filla del qual havia casat amb Abd-al-Malik (rei de la taifa de València entre 1061 i 1064, i fill d'Abd-al-Aziz). A la mort del seu gendre, Al-Mamun incorporà la taifa de València a la de Toledo (any 1064) i just abans de morir (any 1075) deixà encarregat del seu govern a Abu Bakr (germà d'Abd-al-Malik) qui la

governà en nom de la taifa de Toledo fins al 1085. Aquell any, Yahia-al-Qadir era el teòric rei de Toledo però romania quasi destronat i sotmès a greus tensions internes, raó per la que va pactar amb el seu íntim Alfons VI de Castella, que rebria el dret sobre Toledo si a canvi li ajudava a recuperar la possessió de la taifa valenciana. Aquesta va ser la raó per la qual, només prendre Toledo, el rei castellà envià a Alvar Fàñez a València amb la missió de preparar el camí a Yahia i protegir-lo fins que prenguera possessió de València, desplaçant abans a qui l'havia usurpat.

Yahya governaria la taifa valenciana 6 anys, sempre sota la protecció i tutela dels castellans, que cada vegada guanyaven majors cotes d'influència i poder. Al 1092, un noble moro, *Ibn Yusuf al-Qadi*, va encapçalar una revolta dins de la ciutat, com a conseqüència de la qual assassinaren a *Yahya*. Per tal de desplaçar el poder cristià, la ciutat va ser després oferida als almoràvits de Múrcia.

El Cid campeja prop de Serra i pren València l'any 1094

Entre 1087 i 1089, Roderic Díaz de Vivar, alies El Cid, aconseguí dominar, pel sistema de pàries (tributs exigits a les ciutats a canvi de "protecció"), territoris propers a València, augmentant així el control cristià i recaptant ingressos per a la corona castellana. Així controlava les taifes d'Albarrasí i Alpont, una bona part de la de València, inclosa Serra, i la major part dels dominis de Sagunt, Sogorb i Xèrica.

Amb aquest domini militar (i abastament de queviures), després de la caiguda de Yahya al-Qadir va plantejar-se arravatar València als almoràvits, per a la qual cosa, l'any 1093 posava setge a la ciutat de València, situació que romangué més d'un any fins que va fer-se amb ella i la organitzà com a senyoria de Castella (any 1094). El domini castellà continuà fins a 1102, o siga, encara tres anys més després de la mort del Cid.

El Cid busca un gran tresor als castells d'Olocau i de Serra (any 1094)

Només prendre la ciutat de València, el Cid dirigia les seues armes sobre el Castell d'Olocau, on s'apoderà d'una bona part del tresor de Yahya-al-Qadir que aquest rei, poc abans de ser assassinat, havia fet evacuar pel seu nebot *Ibn Faray*. Amb aquest botí ordenà el Cid un repartiment equitatiu entre els seus homes.

El següent objectiu del Cid i la seua mainada seria el Castell de Serra, que va ser igualment ocupat. Aquestes operacions guarden relació amb la recerca i recuperació de d'altres parts que faltaven del tresor de l'últim rei de València (Martínez, 1999). No hi ha més notícia al respecte, de si trobaren o no cap resta d'aquest tresor a Serra.

El que sí se sap és que era un tresor impressionant i que moltes de les seues peces han estat descrites en diverses fonts musulmanes de l'època, parlant-ne de grans quantitats d'or i argent, un preciós conjunt d'*aljófar* i de perles "que no existia un altre semblant en el món", safirs, robís, maragdes i "diamants de gran preu". Tanmateix, una de les peces més singulars era un cinturó de pedres precioses i de perles que era herència materna de Yahya i havia pertangut a la sultana Zobaida (Menéndez, 1979; Ruiz, 1991; Martínez, 1999).

El Castell de Serra en el nou marc del Regne de València (segle XIII)

La conquesta de Jaume I no té cap similitud amb la possessió del Senyoriu de la ciutat de València que ostentà el Cid en el segle XI, doncs el que va fer Jaume I és crear una entitat geopolítica nova (el Regne de València) dotant-la de noves lleis i d'un estament propis. El llibre del Repartiment mostra com es va configurant la nova estructura del territori amb zones de senyories i zones del patrimoni reial. En el cas del Castell de Serra, que dominava el territori dels actuals termes municipals de Nàquera i de Serra, l'estratègia cristiana passà per desmembrar el seu districte andalusí en tres senyories feudals (Garay, 2016). Així, el rei feia donació, en abril de 1237, de l'alqueria de «Nàquera de Serra» al cavaller Gil d'Atrossil; el gener de 1238 li donava el sector de Lullén (alqueria d'*Alule, iuxta Serram*) a Gil de Rada i, per últim, l'agost de 1238 donava el Castell i la vila d'Axerra (antic *amal* d'*Ax-Xerra*) amb llurs alqueries (les que hi restaven: Ria i Armell) a Berenguer Burguet. No obstant, com aquest cavaller no vingué en el seu moment a prendre'n la possessió, el rei li la va revocar el 1240, al temps que li la concedia, ara junt amb el castell de Torres Torres i llurs dominis, a Galter de Roma, un cavaller procedent de la cúria papal, qui la posseiria de manera discontinua (alternant amb èpoques de possessió reial) vàries dècades. Per fi, l'any 1271 donava Jaume I els dos castells (Serra i Torres Torres), definitivament, a Bertran de Bellpuig i llurs descendents. Aquestes donacions conjuntes dels dos castells era una manera de confiar a un mateix Senyor el control d'aquest pas estratègic.

El següent quadre mostra els diferents titulars del Castell de Serra al llarg del segle XIII; bona part controlat directament pel Rei (patrimoni reial) i la resta per nobles (senyoria i, des del 1249, baronia):

Titular del Castell de Serra (anys)	Observacions
Berenguer Burguet (1238...)	El rei li revoca la donació en 1240 per no haver pres possessió.
Galter de Roma (1240-1257)	Cavaller procedent de la cúria papal.
El Rei (1257-1264)	Administrat com a Patrimoni reial per Galter de Roma. En 1257 el rei ofereix la compra de Serra a Morvedre.
Galter de Roma (1264-1269)	Per consentiment temporal de la Corona.
El Rei (1269-1271)	
Beltran de Bellpuig (1271...)	Donació reial en pagament al seu majordom.
Hug de Bellpuig (...1304-1327...)	
Galceran de Bellpuig (...1345...)	Pere IV li atorga plena jurisdicció el 1349
Timbors de Bellpuig (...1360)	Casada amb Gonçal Ximenes d'Arenós
Sança Ximénez d'Arenós (1360...)	Casada amb Joan d'Aragó i Prades (COMTES DE PRADES).

El Castell de Serra en la guerra de 1276-1277.

Poc després d'haver conquerit el Regne de València, Jaume I hagué de fer front a la resistència que protagonitzaren entre 1243 i 1245 els musulmans de les comarques alacantines, amb el seu cabdill Al-Azraq. Dos anys després d'aquell primer episodi bèl·lic, els musulmans, aparentment apaivagats, es rebel·laven iniciant una segona guerra en la zona meridional del regne. L'acabament d'aquesta guerra suposà la retirada d'Al-Azraq i part dels seus seguidors cap a dominis musulmans enllà del castell de Montesa (porta fronterera del Regne de València cap al regne musulmà de Granada).

La tercera guerra va ser a conseqüència d'una nova rebel·lió mudèjar iniciada a principis del 1276 després de reconstruir l'alcaid Abrafi el castell de Serra de Finestrat (Alabant) ans enderrocat per Jaume I. En aquesta ocasió la revolta es propagaria ràpidament cap al Nord arribant en pocs mesos a la serra Calderona i a la vall del Palància. El Castell de Serra va ser un dels principals seguidors d'aquesta revolta. Els moros que s'alçaren en armes confiaven en que els genets d'Al-Azraq, que penetrant pel Sud havien pres la fortalesa de Montesa, arribarien prompte per recuperar el domini musulmà. Al cap d'un any la rebel·lió continuava malgrat que Al-Azraq havia mort a l'abril de 1276, durant un enfrontament prop d'Alcoi. També havia mort, però, Jaume I (el 27 de juliol del mateix any, amb 68 anys d'edat i víctima d'una malaltia).

Pere I (III d'Aragó), fill d'en Jaume I, hagué de fer-se càrrec de posar fi al conflicte bèl·lic, per a la qual cosa utilitzà les mateixes estratègies que son pare: a més d'assetjat i prendre ostatges, negociar i pactar amb els insurgents fent reconeixement de certs drets i oferint-los certes concessions.

El 21 de gener de 1277, Pere I signava capitulacions amb els moros d'Olocau concedint-los protecció per haver-li lliurat el seu castell sense resistència; el dia anterior havia fet el mateix amb els de la Vall d'Almonesir; a tots ells els hi reconegué les condicions de poblament que tenien abans de la rebel·lió en la que havien pres part. El 24 de gener també atorgava capitulacions al musulmans de Torres Torres, confirmant-los igualment les condicions de poblament anteriors. En canvi, el control dels moros de Serra seria més complex, demorant-se algunes setmanes. Va ser el 15 de febrer quan, estant a Xàtiva, el rei signava capitulacions per als moros de Serra (Guinot, 1991), capitulacions prou més forçades i, de fet, generoses. En primer lloc, els moros es comprometien a lliurar al Rei el Castell de Serra el següent primer de maig (o siga, en un termini de dos mesos i mig), i el Rei els hi donaria guiatge i protecció fins a Montesa per al qui volgueren anar-se'n del regne, i els que romangueren a Serra i seguiren la fe del Senyor foren lliures en el termini d'un any, salvats i segurs en llurs privilegis. A més a més, el rei els hi donaria, en ser-li lliurat el castell, 6.000 sous, un rossí, una mula i vestit per a 80 moros, dels quals 10 millor vestits que els altres. Com a garantia de compliment i en raó de penyora, el rei retenia els 10 ostatges que abans ja havia fet presoners a Morvedre.

Per altra part, també feia als moros de Serra un altra concessió especial que Jaume I ja havia utilitzat en territoris més meridionals (en el sentit de que «l'aire de la vila» convertia l'esclau en home lliure), concretament establia que tot captiu fugit de terra de cristians i que vingués a Serra, a partir d'ara, accediria de franc i no li podria cobrar el seu Senyor. I més encara, que tot batejat que vingués a Serra i es tornés moro pogués anar-se'n a terra de moro sent guiat fins a Montesa, però si es quedés a la terra que fora com a cristià. Tanmateix, si algun moro fugit de Serra durant la guerra tornés a sa casa seria ben rebut.

Els documents de capitulacions que he referit es troben custodiats en l'Arxiu de la Corona d'Aragó (Barcelona) i han estat íntegrament publicats per Enric Guinot (1991). També han estat citats per molts altres historiadors (Burns, 1990; Guichard, 2001, etc.).

El castell de Serra embolicat en la Guerra de la Unió (1347)

La Unió de València (i també la d'Aragó), moviment popular contra la noblesa, esclatava en guerra l'any 1347 manifestant certa bel·licositat contra les aljames dels moros perquè indirectament estaven recolzant al rei per mig dels seus senyors i amos. Al novembre d'aquell any els conservadors de la Unió exigeixen peremptòriament als musulmans que aturen en la seua ajuda a la fraternitat reial, amenaçant amb destruir els seus bens i persones. Remeteren aquesta exigència a les aljames d'Albalat de Segart, Estivella, Segart, **Serra**, Quartell, Uixó, castell de Nules, Artana, Bétera, Bufilla, Castellnou, Picassent, Alfarb, Alèdua, Petrés, Gilet, Benavites, Quart de les Valls, Benigafull, Benizar, Beselga i moreria de Silla (Rodrigo, 1975; Barceló, 1984).

Se sap que les amenaces es van complir almenys en el cas d'Alfarb l'any 1348, amb diverses pèrdues. En el cas de Serra, molt probablement hi hagué una implicació especial per la proximitat del castell de Serra a l'escenari de la batalla de Bétera, que tingué lloc entre aquesta població i Portaceli en el mes de desembre i on les tropes reials foren derrotades pels de la Unió. En aquesta batalla cregueren els unionistes haver donat mort al mateix Capità General i Governador del Regne, en Pere de Xèrica. Així ho recull una nota de l'arxiver Bofarull¹ (recollida per Tarín, 1897, p. 56; per Fuster, 2003, p. 89, i altres), en la que diu que Pere de Xèrica havia mort com a conseqüència dels colpejades que rebé durant la batalla i que morí en el Castell de Serra el 18 de desembre de 1347, hora de la mitjanit. Els jurats de la ciutat de Castelló notificaren al rei el desastre de Bétera, on "han havuda tan forta et tan greu batalla que dolor és et angoixa de la gent molta que és morta".

La troballa d'un enterrament humà durant les excavacions fetes en el castell de Serra l'any 2006 (Figura 2), en un nivell arqueològic compatible amb una cronologia del segle XIV, concorda bé amb aquesta notícia. Bé podria ser el cos de la persona que, segons aquesta font, morí al castell. No obstant, tenim que l'atribució al personatge comporta una errada, doncs Pere de Xèrica no és qui va morir aquella nit, perquè el trobem documentat en moltes ocasions posteriors. El més probable és que fora un personatge notable de les tropes reials, però de moment no podem afegir res més. L'enigma està servit: qui seria aquella persona que va morir al castell de Serra la nit del 18 de desembre de 1347?. Els arqueòlegs que van fer l'excavació, amb la normal cautela no descartaven tampoc la possibilitat de que aquest enterrament no fora un cas aïllat sinó part d'un cementeri.

Figura 2.- Restes d'un enterrament humà (segle XIV) descobert en el Castell de Serra, probablement relacionat amb el desenllaç de la Batalla de Bétera (desembre del 1347).

Pere IV arravata novament als moros el castell de Serra, l'any 1365

¹ Bofarull i Mascaró, Próspero: "*Colección de documentos inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón*" (publicats des de 1847 a 1910; 50 vols), t. 38: p. 394. Barcelona.

Durant l'anomenada Guerra dels Peres (entre Pere IV el Cerimoniós, d'Aragó, i Pedro I el Cruel, de Castella), el Castell de Serra, com molts altres de les rodalies, estigué de la part dels castellans, fins que el recuperaren el aragonesos el 1365. La rendició dels moros es fa novament mitjançant unes condicions pactades en un document que va donar a conèixer Andrés Ferrer (1999) en un article on explica amb bona cura i encert aquest interessant episodi de la història medieval de Serra. És per això que no vaig a estendre'm més sobre aquest cas que pot ser fàcilment consultat, llegit i gaudit.

Només afegiré, per acabar aquestes notes, una referència i recordatori a les monedes trobades per Amparo Peñarroya i el seu avi junt al castell de Serra (Garay, 2013), la presència de les quals no ens ha de resultar estranya si tenim en compte que eren monedes castellanes de billó semblants a la dobla castellana, dels coneguts com a "diner noven", que començaren a ser encunyades en el regnat d'Alfonso X (1252-1284) i continuaven encara en el de Pedro I (1350-1368).

Puc assegurar que la història del castell de Serra no s'acaba ací. Espere, però, que aquestes notes hagen pogut servir, almenys, per a que els serrans puguem estimar encara més el nostre patrimoni cultural i sentir-nos ben orgullosos de la interessant i llarga història que té el nostre castell i el nostre nucli urbà.

Bibliografia citada

Barceló Torres, MC. (1984). Minorías islámicas en el País Valenciano. Historia y dialecto. Ed. Univ. de València i Inst. Hispano-árabe de cultura.

Burns, Robert I. (1990) L'Islam sota els croats. Supervivència colonial en el segle XIII al Regne de València. 2 vols. *Biblioteca d'Estudis i Documentació*, 15 i 16. Ed. Tres i Quatre.

Català J, Jover M, Marín RE i Valls A. (2012). Criterios a seguir para la intervención en fortalezas exentas de la Comunidad Valenciana: castillos de Serra y Macastre. *Actas del IV Congreso de Castellología*: 1.103-1.114. Madrid (7 i 8 de març).

De Epalza, M. (1988). L'ordenació del territori del País Valencià abans de la conquesta, segons Ibn-Al-Abbar (segle XIII). *Sharq Al-Andalus*, 5: 41-67. Universitat d'Alacant.

Ferrer Taberner, A. (1999). Una carta puebla inédita: la capitulació de los moros de Serra en 1365. *Saitabi*, 49: 363-374. Universitat de València.

Fuster Serra, F. (2003). La Cartuja de Portaceli, historia, vida, Arquitectura y Arte. Ed. Ajuntament de València.

Garay P. (2010). Els Boil, Senyors de Serra (segles XIV i XV). *Crònica de la XXVII Assemblea de Cronistes del Regne de València*: 331-348.

Garay, P (2013). Tresors i monedes amagats o trobats a Serra. *Llibret de les Festes Patronals de Serra*. Ajuntament de Serra.

Garay, P. (2016). Lullén, Armell i altres despoblats al terme municipal de Serra, entre els segles XIII i XVII. *Crònica de la XXX Assemblea de Cronistes del Regne de València*: 447-456.

Guichard, P. (2001). Al-Andalus frente a la conquista cristiana. Ed. Universitat de València.

Guinot, E. (1991). Cartes de poblament medievals valencianes. Ed. Generalitat Valenciana.

López Elum, P. (2002). Los castillos valencianos en la edad media (siglos XIII-XIV). 2 vols. Ed. Biblioteca Valenciana.

Luis Hidalgo, L. (s. a.). El Castillo del Alto del Pino. Proyecto Fin de Grado. ETS Ing. Edificación. Universitat Politècnica de València.

Malo de Molina, M. (1857). Rodrigo el Campeador. Estudio histórico. Ed. Imprenta Nacional. Madrid.

Martínez Díez, G. (1999). El Cid Histórico. Ed. Planeta.

Menéndez Pidal, R. (1906). Primera Crónica General: Estoria de España que mandó componer Alfonso el Sabio y se continuaba bajo Sancho IV en 1289. *Biblioteca de Autores Españoles*, 5.

Rodrigo Lizondo, M. (1975). La Unión valenciana y sus protagonistas. *Ligarzas*, 7: 133-166.

Ruiz Asencio, J.M. (1991). Crónica de Veinte Reyes: transcripción. Ed. Ayuntamiento de Burgos.

Senís Domingo, J. (1978). Serra. Apuntes para su historia. (2ª edició ampliada). Serra.

Tarín y Juaneda, F. (1897). La cartuja de Porta-Coeli (Valencia). Apuntes históricos. Ed. Establecimiento tipográfico Manuel Alufe. Valencia.